

Freud – **Opere esențiale**

Serie coordonată de
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

TREI

SIGMUND FREUD
OPERE ESENȚIALE
vol. 7

Nevroză, psihoză, perversiune

Traducere din germană
ROXANA MELNICU, CORNELIU IRIMIA,
REINER WILHELM, SILVIU DRAGOMIR

Notă asupra ediției, note introductive și
coordonare terminologică
ROXANA MELNICU

Revederea traducerii
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	9
Acțiuni compulsive și practici religioase (1907) (trad. Roxana Melnicu).....	11
Notă introductivă	12
Caracter și erotică anală (1908) (trad. Corneliu Irimia)	25
Notă introductivă	26
Remarci asupra unui caz de nevroză obsesională (1909) (trad. Reiner Wilhelm și Silviu Dragomir)	35
Notă introductivă	36
Introducere.....	39
I Din istoricul bolii	43
A. Începutul tratamentului	44
B. Sexualitatea infantilă	45
C. Marea temere obsesivă	50
D. Introducere în înțelegerea curei	57
E. Câteva reprezentări obsesive, și explicarea lor	68
F. Determinarea ocazională a bolii	76
G. Complexul patern și soluția ideii legate de șobolani.....	81

II Considerații teoretice	98	II Încercări de interpretare	182
A. Câteva caracteristici generale ale formațiunilor obsesionale	98	III Despre mecanismul paranoiei	207
B. Câteva particularități psihologice ale bolnavilor de nevroză obsesională. Atitudinea lor față de realitate, superstiție și moarte.....	105	Completare (1912).....	228
C. Viața pulsională și originea obsesiei și a îndoielii	112	Un caz de paranoia care contrazice teoria psihanalitică (1915) (trad. Roxana Melnicu).....	231
Predispoziția la nevroză obsesională. O contribuție la problema alegerii neurozei (1913) (trad. Corneliu Irlima)	123	Notă introductivă	232
Notă introductivă	124	Despre câteva mecanisme nevrotice în gelozie, paranoia și homosexualitate (1922) (trad. Roxana Melnicu).....	245
Paralelă mitologică la o reprezentare obsesională plastică (1916) (trad. Roxana Melnicu).....	135	Notă introductivă	246
Notă introductivă	136	„Un copil este bătut” (contribuție la cunoașterea originii perversiunilor sexuale) (1919) (trad. Roxana Melnicu).....	261
Despre transformări pulsionale, mai ales în erotica anală (1917) (trad. Roxana Melnicu).....	139	Notă introductivă	262
Notă introductivă	140	Despre psihogeneza unui caz de homosexualitate feminină (1920) (trad. Roxana Melnicu).....	293
Observații despre un caz de paranoia (Dementia Paranoides) descris autobiografic (trad. Roxana Melnicu).....	149	Notă introductivă	294
Notă introductivă	150	Un caz de nevroză demoniacă în secolul al XVII- lea (1923 [1922]) (trad. Roxana Melnicu).....	327
Introducere	153	Notă introductivă	328
I Istoria bolii	156	Introducere.....	329

8 Sigmund Freud

I Povestea pictorului Christoph Haitzmann	330
II Motivul pactului cu diavolul	337
III Diavolul ca substitut pater	342
IV Cele două pacte	356
V Cursul ulterior al nevrozei	364
Bibliografie	371
Lista abrevierilor	382
Index	384

Notă asupra ediției

Selecția de față cuprinde lucrări freudiene din perioade diferite, puse toate sub semnul unei evoluții a ideilor legate de modificările pe care le suferă componenta anală a pulsionii sexuale. Prima serie de lucrări despre erotica anală și mecanismele obsesionale cuprinde concluzii inspirate din clinica manifestărilor obsesionale; este vorba în primul rând despre celebrul caz al omului cu șobolani, dar și despre lucrări teoretice, cum sunt cele despre predispoziția la nevroza obsesională și transformările pulsionale inerente acestei patologii. La fel de interesante sunt și lucrările referitoare la manifestările caracteriale ale mecanismelor obsesionale, trăsături întâlnite frecvent în realitatea cotidiană. Dacă asocierea analității cu încăpățănarea și pasiunea exagerată pentru curățenie și economie nu mai este în zilele noastre la fel de contestată ca și în epoca în care Freud scria „Caracter și erotică anală”, este încă un subiect foarte fertil raportul între mecanismele obsesionale pe de o parte și superstiție și practici religioase cotidiene pe de altă parte. Nu este vorba despre o apreciere la adresa vieții religioase în general ci ea este adresată acelui tip de raportare obsesivă la prescripțiile religioase — gradul de generalitate al acestui tip de manifestări este însă foarte înalt.

Erotica anală este implicată din plin în tentația princeps a vieții sexuale infantile: poziția feminină față de tată, situație pulsională căreia îi sunt supuși în egală măsură indivizii de sex feminin și cei de sex masculin. Teoria freudiană în ceea ce privește evoluția patologică masculină în conflictul cu această tentație este expusă în modul cel mai plastic de Daniel Paul Schreber, președintele de Senat care și-a scris și publicat cu lux de amănunte delirul. Freud nu putea afla o ilustrare mai clară a ideilor sale despre evoluția poziției feminine față de tată.

Aceasta este și filiera prin care se introduce în teoria freudiană și ideea profunde înrudiri între paranoia și homosexualitate,

aceasta fiind perversiunea despre care este vorba în majoritatea textelor din volumul de față. Această idee se menține — cu transformarea de rigoare — și în raport cu homosexualitatea feminină. Tot de poziția feminină față de tată ține și de perversiunea ilustrată de fantasma „un copil este bătut“.

Lucrarea despre nevroza demoniacă din secolul al XVII-lea înfățișează un caz asemănător celui al omului cu șobolani: este vorba despre un delir legat de doliul după tată, de care subiectul este încă legat prin mișcări pulsionale sexuale refulate.

Traducerea în limba română a respectat coordonatele întregii ediții actuale a operelor lui Freud: instanțele psihice sunt numite cu majuscule: Eu, Supraeu, Se.

Alte probleme au fost puse de termenul *Zwang*, cuvânt german care desemnează constrângere, respectiv o acțiune mentală realizată sub constrângere, sub un imperativ intern, o acțiune mentală care i se impune subiectului, de care acesta nu se poate apăra, pe care se simte absolut obligat să o realizeze. Echivalentul românesc ar fi „acțiune mentală compulsivă“, însă din rațiuni de concizie, a fost preferat termenul „compulsie“. În psihiatrie, pentru entitatea clinică numită *Zwangsneurose* s-a consacrat termenul „nevroză obsesională“. Ne-am oprit la formula „idee sau reprezentare (mentală) obsesivă“ echivalent al expresiei *Zwangsvorstellung*, față de „acțiunea (exterioară, comportamentală) compulsivă“, ca traducere pentru *Zwangshandlung*.

ACȚIUNI COMPULSIVE ȘI PRACTICI RELIGIOASE

(1907)

Notă introductivă

Acest articol a fost scris în februarie 1907 pentru primul număr al unei reviste de psihologia religiei. Este vorba despre prima încercare a creatorului psihanalizei pe acest teren; demersurile sale vor culmina cu magistrala lucrare *Totem și tabu* (1912-13). Lucrarea de față pune problema naturii corespondenței dintre scrupulozitatea cu care oamenii pioși își respectă obligațiile religioase, pe de o parte, și caracterul fix și compulsiv al ceremonialelor care formează manifestările de bază ale nevrozei obsesionale, pe de altă parte.

În plus, este vorba despre prima luare de poziție în ceea ce privește nevroza obsesională, după încercările din perioada colaborării cu Breuer.

Nu sunt, desigur, primul care a fost frapat de asemănarea între așa-zisele acțiuni compulsive ale nevroticilor și actele rituale prin care credinciosul își arată pioșenia. Cheazășie pentru aceasta stă numele de „ceremonial” care a fost atribuit unora dintre aceste acțiuni compulsive. Această asemănare nu mi se pare a fi pur și simplu superficială, astfel că o idee amănunțită despre formarea ceremonialului nevrotic ne autorizează să tragem concluzii analoage asupra proceselor psihice ale vieții religioase.

Oamenii care desfășoară acțiuni compulsive sau ceremoniale aparțin, alături de cei care suferă de gânduri obsesive, idei obsedante, impulsuri obsesive, unei entități clinice aparte, această afecțiune fiind desemnată de obicei cu numele de „nevroză obsesională”¹. Însă nu putem să deducem particularitatea acestei suferințe pornind de la numele ei, căci, la drept vorbind, și alte diferite manifestări psihice patologice au aceeași pretenție de a poseda așa-zisa „caracteristică obsesională”. În loc de definiție, deocamdată ar trebui să recunoaștem în amănunt faptul că până acum nu s-a reușit evidențierea criteriului nevrozei obsesionale, probabil unul profund — existența acestui criteriu se poate bănui totuși pretutindeni din manifestările acesteia.

Ceremonialul nevrotic constă în mici acte, adaosuri, restricții, prescripții care sunt realizate în cadrul unor anumite

1 A se compara cu Löwenfeld (1904).

acțiuni ale vieții cotidiene în același mod sau în moduri a căror variație este reglată. Aceste îndeletniciri ne dau impresia unor simple „formalități”; ele ne par total lipsite de semnificație. Nu altfel li se par ele bolnavului însuși și totuși acesta este incapabil să le abandoneze, căci orice abatere de la ceremonial se pedepsește printr-o angoasă insuportabilă, care îl constrânge imediat să recupereze activitatea neglijată. La fel de mărunte ca și acțiunile ceremoniale însele sunt prilejurile și activitățile care sunt înzorzonate, îngreunate și în orice caz prelungite, de exemplu îmbrăcarea și dezbrăcarea, pregătirea pentru culcare, satisfacerea trebuințelor corporale. Exercițarea unui ceremonial poate fi descrisă înlocuindu-l printr-o serie de legi necrise. De exemplu, pentru ceremonialul culcării: fotoliul trebuie să stea în cutare poziție față de pat, hainele trebuie să fie împăturite pe el într-o anumită ordine; cuvertura trebuie să fie așezată la picioarele patului, iar cearșafurile trebuie să fie netezite; pernele trebuie să fie repartizate în cutare ordine, corpul însuși trebuie să stea numai într-o anumită poziție; numai așa îi este îngăduit să doarmă. În cazurile ușoare ceremonialul apare ca o exagerare a unei ordini juste și obișnuite. Însă deosebita conștiințiozitate a îndeplinirii și angoasa în cazul neglijării fac să se distingă acest ceremonial în calitate de „acțiune sacră”. Tulburări ale acesteia sunt de cele mai multe ori rău suportate; caracterul public, prezența altor persoane în timpul săvârșirii ei sunt aproape întotdeauna excluse.

Orice activități pot să devină acțiuni compulsive (*Zwangshandlungen*), în sens larg, dacă sunt împoțonate cu mici accesorii, dacă sunt ritmate prin pauze și repetări. Nu ne așteptăm să găsim o discriminare mai fină între „ceremonial” și „acțiuni compulsive”. Majoritatea acțiunilor compulsive provin din ceremoniale. Alături de acestea două, conținutul suferinței cuprinde interdicții și împiedicări (abulii), care, de fapt, nu fac altceva decât să continue opera acțiunilor com-

pulsive, prin aceea că bolnavului nu îi sunt îngăduite deloc unele lucruri, iar altele îi sunt permise doar dacă urmează un ceremonial prescris.

Este remarcabil faptul că unele constrângeri, cum sunt interdicțiile (asta trebuie să faci, asta nu ai voie să faci) se referă la început numai la activități pe care omul le efectuează în singurătate, lăsând mult timp neafectat comportamentul social al acestuia. De aceea, acești bolnavi pot să își trateze suferința ca pe o chestiune privată și astfel să o ascundă timp de mulți ani. De aceste forme de nevroză obsesională suferă mult mai multe persoane decât știu medicii. Mulți bolnavi pot să ascundă aceasta foarte ușor, dat fiind că ei sunt foarte capabili să își îndeplinească sarcinile sociale într-o parte a zilei, după care își dedică un număr de ore faptelor lor secrete, într-un clivaj de Melusină².

Se observă cu ușurință în ce constă asemănarea ceremonialului nevrotic cu acțiunile sacre ale riturilor religioase, anume în angoasa morală față de neglijarea lor, în izolarea completă față de toate celelalte fapte (interdicția de a fi tulburată în executarea acestor acte) și în conștiințiozitatea executării lor în amănunt. Dar la fel de evidente sunt și deosebiri; dintre care unele sunt atât de delicate, încât fac compararea lor să pară un sacrilegiu. Marea variabilitate individuală a acțiunilor ceremoniale contrastează cu stereotipia riturilor (rugăciune, prosternare etc), caracterul privat al acestora se opune caracterului public și comunitar al practicilor religioase; și, mai ales, micile ingrediente ale ceremonialului religios sunt considerate simbolice și pline de sens, în timp ce omoloagele lor din ceremonialul nevrotic par ridi-

2 Aluzie la o străveche legendă franceză: sirena pe nume Melusina trăia o viață dublă: ea era în același timp o femeie de lume, dar periodic se reintorcea la forma ei neomenească. (N. t.)

cole și fără sens. Nevroza obsesională ne furnizează aici imaginea zdrențuită a unei religii private, pe jumătate comică, pe jumătate tragică. Tocmai această deosebire hotărâtoare între ceremonialul nevrotic și cel religios este înlăturată atunci când intervenim cu ajutorul tehnicii de cercetare psihanalitică pentru înțelegerea acțiunilor compulsive³. Această cercetare demolează din temelii ideea că acțiunile compulsive ar fi ridicole și fără sens și descoperă motivația acestei idei. Aflăm că acțiunile compulsive au sens întotdeauna și în toate particularitățile lor, că ele stau în serviciul unor interese importante ale personalității și exprimă trăiri cu bătaie lungă și gânduri investite cu afect ale acesteia. Ele fac aceasta în două sensuri: fie ca reprezentări directe, fie ca reprezentări simbolice; astfel, ele trebuie interpretate fie în sens istoric, fie în sens simbolic.

Nu voi face aici economie de exemple care vor clarifica aceste afirmații. Cei care sunt familiarizați cu rezultatele cercetării psihanalitice asupra psihonevrozelor nu vor fi surprinși să afle că ceea ce este reprezentat prin acțiunile compulsive sau prin ceremonial decurge din trăirea cea mai intimă, de cele mai multe ori din trăirea sexuală a celui afectat:

a) O fată care a fost sub observația mea se afla sub constrângerea ca după spălat să răstoarne ligheanul de câteva ori cu fundul în sus. Semnificația acestei acțiuni compulsive stătea în proverbul: nu arunca apa murdară până ce nu ai una curată. Acțiunea era menită să o avertizeze pe iubita ei soră și să o împiedice să se despartă de bărbatul ei, care nu o satisfăcea, înainte de a înnoda o relație cu unul mai bun.

b) O femeie care trăia separată de soțul ei urma la masă compulsia de a lăsa în farfurie tot ceea ce era mai bun; de

exemplu, dintr-o bucată de friptură arsă ea mânca numai marginile. Această renunțare se explică prin data apariției ei. Ea a survenit în ziua în care ea i-a refuzat soțului ei contactul marital, adică a renunțat la ceea ce era mai bun.

c) Aceași pacientă nu putea de fapt să stea decât pe un singur fotoliu și nu se putea ridica decât cu greu din el. În relație cu anumite detalii ale vieții conjugale, fotoliul îl simboliza pe soț, căruia îi rămânea fidelă. Pentru a explica compulsia ei, ea a spus: „Te despartă atât de greu de ceva (soț, fotoliu) pe care ai stat odată”.

d) Un timp, ea a repetat o acțiune compulsivă deosebit de bătătoare la ochi și fără sens. Ea alerga din camera ei într-o alta, în mijlocul căreia era o masă, ridica fața de masă într-o anumită poziție, o suna pe servitoare, care trebuia să se apropie de masă, și apoi o expedia cu o însărcinare oarecare. Făcând eforturi ca să explice această compulsie, ei i-a venit ideea că respectiva față de masă avea într-un loc o pată și că ea așeza de fiecare dată fața de masă, astfel încât pata să-i sară în ochi fetei în casă. Toate acestea s-au dovedit a fi o reproducere a unei experiențe din căsnicia ei, care i-a dat ulterior de gândit. Soțul ei a trecut în noaptea nunții printr-un accident deloc neobișnuit. El s-a descoperit impotent și „toată noaptea a alergat, de mai multe ori, din camera lui în camera ei”, încercând să repete actul, deși fără succes. Dimineața el a spus că i-ar fi rușine față de camerista hotelului, care avea să facă paturile; atunci el a luat o sticlă cu cerneală roșie și a vărsat conținutul ei pe cearșaf, însă cu atâta stângăcie încât pata roșie a apărut într-un loc foarte nepotrivit pentru intenția lui. Deci în acțiunea ei compulsivă ea pune în scenă noaptea nunții ei. „Masa și cu patul” alcătuiesc căsnicia.

e) Atunci când ea a căpătat acțiunea compulsivă de a nota numărul oricărei bancnote care îi trecea prin mâini, aceasta s-a putut explica de asemenea istoric. În vremea în care mai

3 A se compara cu Freud, *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*, Viena, 1906 (ediția a treia, 1920).

avea încă intenția de a-l părăsi pe soțul ei dacă ar fi găsit pe altul, mai demn de încredere, într-o stațiune balneară ea s-a lăsat pradă eforturilor curtezane ale unui domn; se îndoia totuși de seriozitatea intențiilor acestuia. Lipsindu-i într-o zi mărunțișul, ea l-a rugat să îi schimbe o piesă de 5 coroane. El a schimbat banii, a băgat în buzunar piesa oferită și a spus, galant, că nu se mai gândea să se despartă vreodată de aceasta, deoarece trecuse prin mâinile ei. În întrevederile ulterioare în doi, ea a încercat adesea să îi ceară să îi arate piesa de 5 coroane, pentru a se convinge pe ea însăși dacă merita să dea crezare jurămintelor lui de credință. Însă a renunțat, pe bunul motiv că nu se poate face diferența între două mone-de de aceeași valoare. Îndoiala ei a rămas deci nerezolvată; în urma ei a rămas compulsia de a nota numărul fiecărei bancnote, prin care ea se deosebește de oricare altă bancnotă de aceeași valoare.⁴

Aceste câteva exemple, extrase din mulțimea celor din experiența mea, sunt menite să explice afirmația că, la acțiunile compulsive, totul este plin de sens și interpretabil. Același lucru este valabil și pentru ceremonialul propriu-zis, numai că aici demonstrația ar cere o comunicare detaliată. Nu ignor în niciun caz cât de mult părem a ne îndepărta, în explicațiile pe care le dăm acțiunilor compulsive, de sfera de gândire a religiei.

Ține de condițiile stării patologice faptul că persoana care urmează o compulsie o exercită fără să îi cunoască semnificația — sau cel puțin semnificația principală. Numai prin efortul terapiei psihanalitice îi devine conștient sensul acțiunii compulsive și motivele care îl determină. Exprimăm această importantă stare de fapt prin cuvintele: acțiunea

compulsivă servește drept expresie unor motive și idei *inconștiente*. Aici pare a exista o nouă deosebire față de practicile religioase; însă trebuie să ne gândim la faptul că și credinciosul realizează de regulă ceremonialul religios fără a se întreba asupra semnificației acestuia, în timp ce preotul și cercetătorul pot să cunoască sensul de cele mai multe ori simbolic al ritului. Motivele care împing la exercițiul religios sunt însă necunoscute tuturor credincioșilor sau sunt reprezentate în conștiință prin alte motive care le înlocuiesc.

Analiza acțiunilor compulsive ne-a facilitat deja un fel de incursiune în determinarea acestora și în înlănțuirea motivelor hotărâtoare pentru ele. Putem spune că cel care suferă de constrângeri și interdicții se comportă ca și cum ar sta sub dominarea unei *conștiințe a vinovăției*, de care el nu știe de altfel nimic, deci s-ar afla sub dominarea unei conștiințe inconștiente de vinovăție, cum trebuie să ne exprimăm făcând abstracție de contradicțiile în termeni. Această conștiință a vinovăției își are sursa în anumite procese psihice infantile, însă capătă o constantă împospătare odată cu *ispita* reînnoită de fiecare prilej recent și, pe de altă parte, lasă să ia ființă o *angoasă de așteptare*, o așteptare a nenorocirii, care stă mereu la pândă și care este legată prin conceptul de *pedeapsă* de perceperea internă a ispitei. La începutul formării ceremonialului, bolnavul este conștient încă de faptul că trebuie să facă cutare și cutare lucru, altminteri urmează să se întâmple nenorociri și de regulă este numit conștient și specificul acestei nenorociri. Bolnavului îi este deja ascuns raportul, evidențiabil de fiecare dată, între prilejurile în care intervine angoasa de așteptare și conținuturile cu care ea amenință. Ceremonialul începe deci ca o *acțiune* de apărare sau de asigurare, ca o măsură de precauție.

Conștiinței vinovate a nevroticului obsesional îi corespund declarațiile solemne ale credincioșilor, cum că ei știu

⁴ Freud detaliază acest caz în prelegerea a 17-a din Sigmund Freud, Opere vol. 10, apărută la Editura Trei, București, 2004. (N. t.)

că în inima lor sunt amarnic de păcătoși; valoarea de măsură de apărare și de protecție pare să aibă practicile pioase (rugăciuni, invocații etc), cu care ei încep orice activitate a zilei și în special orice întreprindere excepțională.

O privire mai profundă în mecanismul nevrozei obsesionale se obține dacă luăm în considerare primul fapt care stă la baza ei: acesta este de fiecare dată *refularea unei mișcări pulsionale* (a unei componente a pulsionii sexuale), care există în constituția persoanei, care a avut voie să se exprime o dată în viața infantilă a acesteia și care a căzut de aceea pradă reprimării. O *conștiințiozitate* specială, orientată spre scopul pulsionii este creată în cazul refulării acestei pulsioni, însă această formațiune reacțională psihică nu se simte în siguranță, ci continuu amenințată de pulsionile care pândesc în inconștient. Influența pulsionii refulate este resimțită ca o ispită, în însuși procesul de refulare ia naștere angoasa care se va impune ca angoasă de așteptare față de viitor. Procesul de refulare care duce la nevroza obsesională se poate desemna ca un proces reușit incomplet, care amenință din ce în ce mai mult cu eșecul. El poate fi de aceea asemuit cu un conflict netrașat; sunt cerute mereu noi eforturi psihice pentru a păstra echilibrul cu impulsunile constante din partea pulsionii. Acțiunile ceremoniale și compulsive iau astfel naștere parțial în scopul apărării de ispită, parțial pentru protejarea de nenorocirea așteptată. Se pare însă că în curând acțiunile de protecție împotriva ispitei nu vor mai fi suficiente; atunci apar interdicțiile, care trebuie să pună la distanță situația de ispită. Interdicțiile înlocuiesc acțiunile compulsive, așa cum se mai vede uneori cum o fobie este menită să îl cruțe pe subiect de atacul isteric. Pe de altă parte, ceremonialul prezintă suma condițiilor în care sunt îngăduite alte lucruri, care nu sunt încă absolut interzise, după cum ceremonialul cununiei religioase a credincioșilor înseamnă per-

misiunea de a simți plăcerea sexuală, altminteri păcătoasă. Tot de caracterul nevrozei obsesionale, ca și de toate afecțiunile asemănătoare, ține și faptul că expresiile sale (simptome, printre ele acțiunile compulsive) îndeplinesc condiția de compromis între puterile psihice conflictuale. Ele conțin deci întotdeauna ceva din plăcerea pe care sunt menite să o prevină, ele servesc pulsionii refulate nu mai puțin decât instanței care o refulează. Odată cu progresul maladiei, acțiunile care la origine asigurau mai degrabă apărarea se apropie din ce în ce mai mult de acțiunile interzise, prin care pulsionii i-a fost îngăduit să se exprime în copilărie.

Ceva din aceste relații se poate regăsi și pe terenul vieții religioase: și la baza formării religiei pare să stea reprimarea, *renunțarea* la anumite mișcări pulsionale; dar nu sunt exclusiv componente sexuale, așa cum era în cazul nevrozei, ci pulsioni egoiste, nocive din punct de vedere social, cărora, în plus, nu le este de cele mai multe ori străină o componentă sexuală. Conștiința vinovată ca urmare a ispitei care nu s-a stins, angoasa de așteptare ca frică de pedeapsă divină ne-au devenit deja cunoscute pe teren religios, ca și pe cel al nevrozei. Poate din cauza componentelor sexuale adăugate, poate ca urmare a proprietăților generale ale pulsionii, reprimarea pulsionilor se dovedește și în viața religioasă insuficientă și niciodată definitivă. Completa recădere în păcat este la credincioși chiar mai frecventă decât la nevrotici și pune bazele unui nou tip de îndeletniciri religioase, acțiunile expiatorii, care își află contrapartea în nevroza obsesională.

O caracteristică particulară și degradantă a nevrozei obsesionale este cantonarea ceremonialului în acțiuni mici ale vieții cotidiene și exprimarea lui în prescripții și restricții ridicole ale acesteia. Înțelegem această trăsătură frapantă în configurația tabloului bolii, atunci când aflăm că mecanis-

mul *deplasării* psihice, pe care l-am descoperit prima oară la formarea visului⁵, este cel care guvernează procesele psihice ale nevrozei obsesionale. În cele câteva exemple de acțiuni compulsive se vede deja cum ia naștere simbolismul și detaliul acțiunii printr-o deplasare de la ceea ce este cu adevărat semnificativ la un nimic substitutiv, de exemplu de la soț la fotoliu.⁶ Această tendință spre deplasare este cea care schimbă mereu tabloul manifestărilor bolii și în final ajunge să facă ceva important și presant din ceea ce pare un nimic. Nu trebuie să uităm că pe terenul religios există o tendință asemănătoare spre deplasare a valorii psihice și chiar în același sens, astfel că treptat micul ceremonial al practicii religioase devine ceva esențial, ceea ce împinge deoparte conținutul de gânduri al acestuia. De aceea religiile suferă și contrareforme, care fac eforturi pentru a restaura raportul valoric originar.

Caracterul de compromis al acțiunilor compulsive ca simptome nevrotice se poate recunoaște cu cea mai mică claritate în cazul faptelor religioase care le corespund. Și totuși ni se amintește de această trăsătură a nevrozelor atunci când observăm cât de frecvent acele acțiuni pe care religia le interzice — manifestări ale pulsioniilor reprimite de religie — sunt săvârșite tocmai în numele și, chipurile, în favoarea religiei.

După aceste corespondențe și analogii ne-am putea încumeta să concepem nevroza obsesională ca o contraparte patologică a formațiunii religioase, să vedem nevroza ca o religiozitate individuală, religia ca o nevroză obsesională universală. Concordanța esențială ar consta în renunțarea care le stă la bază, anume renunțarea la activitatea corespun-

zătoare unor pulsioni date constituțional; deosebirea hotărâtoare ar consta în natura acestor pulsioni, care sunt exclusiv sexuale în cazul nevrozei, iar la religie sunt de natură egoistă.

O renunțare progresivă la pulsionile constituționale, a căror realizare ar furniza Eului plăceri primare, pare să fie una din bazele dezvoltării culturale umane. O parte din această refulare pulsională este realizată de religii, prin aceea că ele îi cer individului să îi jertfească divinității plăcerea sa pulsională. „Răzbunarea este a mea”, spune Domnul. În dezvoltarea vechilor religii putem să recunoaștem că multe din lucrurile la care a renunțat omul, ca „păcate”, îi sunt rezervate divinității și sunt încă îngăduite în numele Domnului; cedându-le Domnului, omul s-ar elibera de dominația pulsioniilor rele, nocive din punct de vedere social. De aceea nu este deloc o întâmplare că vechilor zei le sunt atribuite în cantități nelimitate toate caracteristicile omenești — și cu ele și toate defectele —, și nu este nicio contradicție în faptul că totuși nu era îngăduit să justifice propriul păcat prin exemplul divin.

5 A se compara cu Freud, *Interpretarea viselor* (1900a).

6 Freud detaliază acest mecanism în lucrarea despre cazul „omului cu șobolani” (vezi volumul de față) (N. t.)